

21. Hofstede G. Cultural Constraints in Management Theories G. Hofstede Academy of Management Executive. Vol. 7. № 3.

Abstract. The article deals with the content and significance of organizational culture. Indicates its leading role in the competitiveness of the organization of the institution. The leading role of the head in raising the organizational culture and image of the school is highlighted. Prerequisites for the introduction of organizational culture are revealed.

Keywords: organizational culture, image, educational institution, head, increase, influence, competitiveness.

УДК 376.1-05.36

Оксана Гордійчук

ОРГАНІЗАЦІЯ ВЧИТЕЛЕМ ІНКЛЮЗИВНОГО КЛАСУ ІНДИВІДУАЛІЗОВАНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Автором статті окреслено теоретичні аспекти організації вчителем початкової школи індивідуалізованого освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного класу. Наукова публікація прислужиться, як учителям початкової школи, так і студентам, які матимуть змогу працювати з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного класу.

Ключові слова: індивідуальність, індивідуальний підхід, індивідуалізація навчання та виховання, індивідуалізоване навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами.

Одним із пріоритетних завдань педагогічної психології загалом, інклюзивної дидактики, зокрема, є проблема організації індивідуалізованого освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного класу. Подібний зустрічний крок до індивідуалізації як навчання, розвитку, корекції, так і виховання пояснюється неможливістю перенесення схематичних форм, методів, прийомів і засобів навчання учнів початкової школи в роботу з дітьми з особливими освітніми потребами.

Актуальність втілення індивідуалізованого освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного класу в практику діяльності сучасного ЗЗСО зумовлена багатьма чинниками. По-перше, зростає

Фахова підготовка вчителя початкової школи в Новій українській школі

кількість дітей з особливими потребами. Ця проблема постає нині в усіх країнах сучасного світу. В Україні дітей, які потребують корекції фізичного або розумового розвитку понад 1 млн., причому це становить 12% від загальної кількості дітей у країні. По-друге, сучасний гуманістичний світогляд виступає основою для того, що суспільство намагається дати кожній дитині максимально сприятливі умови для розвитку і життєдіяльності. Водночас, наше сьогодення – це зміна ціннісних орієнтацій в освіті Нової української школи, визначення нейророзмаїття кожної дитини, обумовлене зміною освітньої парадигми на гуманістичну – освіта для всіх, школа для всіх [2, с.561].

У розвинених зарубіжних демократичних країнах індивідуалізованому освітньому процесу для дітей з особливими освітніми потребами приділяється увагу вже кілька десятиліть. Україна лише нещодавно приступила до її запровадження у шкільну практику. Тому, природно, в нашій країні ще не напрацьовано достатнього практичного досвіду, не налагоджено достатньою мірою підготовку педагогів до роботи у інклюзивних класах.

Щодо нормативно-правового забезпечення, то варто зазначити, що сучасна політика в Україні, відносно навчання дітей з порушеннями в розвитку, визначається Конституцією України (ст. 46, 53, 49), Законом України «Про сприяння соціальному становленню і розвитку молоді в Україні», Національною програмою «Діти України», Законом України про «Охорону дитинства» (ст. 24-34), державною Національною програмою «Освіта (Україна XXI століття)», Законом України про освіту від 05.09.2017 №2145-VIII тощо.

Вагомого значення має низка освітянських документів з окресленого нами в публікації напрямку. Зокрема, це Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» від 15.08.2011 № 872 та документ зі змінами від 9 липня 2017 року № 588, Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами (від 21 серпня 2013 р.); «Про затвердження Плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009-2012 роки» від 11.09.2009 № 855; «Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року» від 21.12.2009 № 1153; «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивної освіти» від 01.10.2010 № 912; «Про затвердження Положення про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах» від 09.12.2010 № 1224; Листи Міністерства освіти і науки України: «Про організацію психологічного і соціального супроводу в умовах інклюзивного навчання» від 26.07.2012 №1/9-529, «Про організацію інклюзивного навчання у загальноосвітніх

Фахова підготовка вчителя початкової школи в Новій українській школі

навчальних закладах» від 18.05.2012 №1/9-384; «Про організацію психологічного і соціального супроводу в умовах інклюзивного навчання» від 26.07.2012 №1/9-529; «Щодо посадових обов'язків асистента вчителя» від 25.09.2012 №1/9-675 та «Щодо введення посади вихователя (асистента вчителя) у загальноосвітніх навчальних закладах з інклюзивним навчанням» від 28.09.2012 №1/9-694 тощо.

Така серйозна увага з боку Міністерства освіти і науки України свідчить про важливість інклюзивного навчання, в тому числі і важливість індивідуалізованого освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами. Загалом, кожен педагог повинен здобути значний обсяг додаткових знань щодо специфіки роботи з такими учнями, а також щодо особливостей організації окресленого напрямку діяльності.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні концептуальних основ індивідуалізованого освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного класу на основі аналізу науково-педагогічної літератури.

На сучасному етапі розвитку інклюзивної освіти в Україні постала неабияка необхідність організації індивідуалізованого освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного класу. Власне, такого, при якому враховуватимуться індивідуальні нейропсихологічні та нейрофізіологічні особливості, характерні цим учням.

З метою розгляду концептуального аспекту індивідуалізованого освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного класу розглянемо спочатку термін «індивідуальність».

Так, Психологічна енциклопедія трактує індивідуальність, як унікальне своєрідне поєднання особливостей людини, що відрізняє її від інших людей. Вона виявляється в рисах характеру, темпераменті, звичках, специфіці інтересів як пізнавальних процесах (відчутті, сприйманні, пам'яті, мисленні, уяві), здібностях, потребах, індивідуальному стилі діяльності [8, с.154].

Зарубіжні дослідники також розглядають «індивідуальність», як неповторність, унікальність властивостей людини (від лат. *individuum* – неділиме, особина) [13, с.54]; як унікальну, самобутню особистість, що реалізує себе в життєтворчості [14, с.24] та ін.

Аналізуючи наукові погляди, бачимо, що будь-який науковий аналіз поняття індивідуальності в сучасній літературі корелює з поняттям особистості. Однак, спосіб взаємозв'язку цих явищ обґрунтовують по-різному. Зокрема, І. І. Резвицький, підкреслюючи, що індивідуальність існує не поряд з особистістю, а як одна із властивостей, підкреслює, що «індивідуальність – це інтегральне поняття, яке виражає особливу форму буття індивідів, в рамках якої

вони володіють внутрішньою діяльністю та відносно самостійністю, що діє їм можливість активно (творчо) своєрідним способом виявляти себе в навколишньому світі на основі розкриття своїх задатків і здібностей та відповідно до суспільних потреб» [9, с.33].

У контексті нашого дослідження, вартими уваги є твердження Б. Г. Ананьєва, по те, що «якщо особистість – вершина всієї структури особистісних властивостей, то індивідуальність – це глибина особистості і суб'єкта діяльності [1, с.46]. Саме глибина і діяльність дитини з особливими потребами складає предмет нашого наукового дослідження.

Індивідуальність виражається в індивідуальних особливостях. Виникнення індивідуальних особливостей пов'язано з тим, що кожна людина проходить свій особливий шлях розвитку, набуваючи на ньому найрізноманітніших типологічних особливостей вищої нервової діяльності. Останні впливають на своєрідність утворюваних якостей. До індивідуальних особливостей належать своєрідність відчуттів, сприймання, мислення, пам'яті, уяви, особливості інтересів, нахилів, здібностей, темпераменту, характеру особистості. Отже, навчання і виховання повинно максимально враховувати індивідуальність учня. Індивідуальний підхід, як важливий принцип педагогіки, полягає в управлінні розвитком людини, що ґрунтується на глибокому знанні рис особистості й умов життя. Педагогіка індивідуального підходу має на увазі не пристосування завдань і основного змісту навчання й виховання до окремого школяра, а пристосування форм і методів педагогічного впливу до індивідуальних особливостей для того, щоб забезпечити визначений рівень розвитку особистості. Індивідуальний підхід створює найбільш сприятливі можливості для розвитку пізнавальних сил, активності, нахилів і обдарувань кожного учня. Індивідуального підходу особливо потребують діти з особливими освітніми потребами, і варто на це звернути значну увагу.

Вперше на науковій основі питання індивідуального підходу до учнів розглядалося основоположником вітчизняної педагогічної науки К. Д. Ушинським, котрий вказував, що основною умовою успішного навчання є врахування вікових, психологічних особливостей учнів.

Зокрема, К. Д. Ушинський одним із перших конструював навчальну систему на основі врахування закономірностей психолого-фізіологічного розвитку людини в онтогенезі, відстоював думку, щоб психологічні закономірності опиралися на фізіологічні, а вивчення анатомії і фізіології людини повинно передувати вивченню психології. В цьому сенсі автор наполегливо радив педагогам вивчати психологічний розвиток дитини і все навчання будувати на законах розвитку психолого-фізіологічної природи учнів, підкреслюючи, «якщо педагогіка хоче виховати людину у всіх відношеннях, то вона повинна

попереду пізнати її також в усіх відношеннях» [6, с. 153] .

Аналогічними є думки Н.Є. Мойсеюк, суть, яких полягає в тому, що індивідуальний підхід полягає в управлінні розвитком суб'єкта навчання, що базується на глибокому знанні рис його особистості й умов життя. Індивідуальний підхід передбачає пристосування форм і методів педагогічного впливу до індивідуальних особливостей того, хто навчається, з метою забезпечення запроєктованого розвитку особистості.

Отже, без врахування індивідуальності, без здійснення індивідуального підходу до дитини, неможлива індивідуалізація освітнього процесу загалом. Саме тому, здійснюючи індивідуалізацію в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, вкрай важливо налагодити контакт емпатичну взаємодію, побудувати стосунки, пізнати дитину в усіх її сильних сторонах та можливостях, а далі – визначити оптимальні форми, методи та засоби, які будуть адаптовані до індивідуальних особливостей саме таких учнів.

Так, відповідно до Сучасного тлумачного словника В. Б. Шапара «*індивідуалізація* – це виділення особистості або особи за її індивідуальними властивостями» [12, с.174]. В Українському педагогічному словнику Семена Гончаренко вказується на те, що «*індивідуалізація* – це організація навчально-виховного процесу, при якій враховуються індивідуальні відмінності учнів, рівень розвитку їхніх здібностей до навчання [5, с.102].

Отже, *індивідуалізація навчання* – це система засобів, яка сприяє усвідомленню учнем своїх сильних і слабких можливостей навчання, підтримці і розвитку самобутності з метою самостійного вибору власних смислів навчання [3, с. 9].

З цього приводу, заслуговує на увагу думка вітчизняної вченої С. Ю. Ніколаєвої, яка підкреслює необхідність індивідуалізації процесу навчання, звертаючи увагу на той факт, що, ті хто навчаються, значно відрізняються один від одного за особистісними та психічними характеристиками, а також за типологічними характеристиками. Крім того, В. Д. Лопатка звертає нашу увагу на той факт, що індивідуалізація – граничний випадок диференціації, коли навчальний процес відбувається з урахуванням особливостей не груп, а кожного окремо взятого учня [3, с.10].

Індивідуалізація виховання – система педагогічних відносин і дій, спрямованих на управління формування особистості кожного учня [6, с. 112].

Досліджуючи головні передумови запровадження індивідуалізації навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами А. Г. Панченко досить таки слушно, на нашу думку, звертає увагу на те, що проблема соціального і біологічного у вихованні і розвитку людини – одна з найактуальніших методологічних проблем педагогічної науки. Правильне

розуміння та урахування співвідношення біологічного і соціального у навчально-виховному процесі допомагає у розв'язанні педагогічних завдань. Учений підкреслює важливість урахування тим, хто навчає психологічних аспектів під час індивідуалізації навчання. Він акцентує на тому, що методика і педагогіка успішно розв'язуватимуть поставленні перед ним завдання лише тоді, коли спиратимуться на дані психології та психолінгвістики, і насамперед, на знання загальних закономірностей психічної діяльності членів навчальної групи, їх вікових особливостей [5, с. 127].

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що процес індивідуалізації навчання і виховання не є новою. Безперечно, багато вітчизняних і зарубіжних вчених (Г.А. Лопатка, С.Д. Максименко, Н.Є. Мойсеюк, С.Ю. Ніколаєва, А.Г. Панченко, П.В. Папуча, М.В. Савчин, І.Ф. Харламов, М.Ю. Шабарин, Т.Д. Щербан та інші) досліджували різноманітні аспекти цієї проблематики. Однак, потреба індивідуалізації навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами потребує першочергового дослідження та вивчення. Перш за все, вважаємо, це стосується вивчення психологічних особливостей індивідуалізації, як провідній із концептуальних основ індивідуалізованого освітнього процесу.

Ми цілком і повністю поділяємо переконання класика педагогіки В.О. Сухомлинського в тому, що індивідуалізоване навчання та виховання – це, по суті, навчання і виховання кожного учня за індивідуальним планом. «Досвід переконує, – пише В.О. Сухомлинський у статті «Народний учитель», – якщо в школі, скажімо, шістсот учнів, то це означає, треба шукати шістсот індивідуальних стежок» [10, с. 239]. Так і до дітей з особливими освітніми потребами, вчитель повинен шукати ту одну із тисячі стежинок, яка вестиме до конструктивного а не деструктивного розвитку, соціалізації, навчання та виховання. Але, щоб цю стежинку знайти, педагогу, разом з усією командою фахівців, потрібно докласти певних зусиль, зокрема, у складанні індивідуальної програми розвитку дитини.

Індивідуальна програма розвитку розробляється групою фахівців (заступник директора з навчально-виховної роботи, вчителі, асистент вчителя, психолог, вчитель-дефектолог та інші) із обов'язковим залученням батьків, або осіб, які їх замінюють, з метою визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання дитини з особливими освітніми потребами. Крім того, в процесі складання командним складом ІНП (або ІПР) необхідно взяти до уваги сімейні обставини, продіагностувати індивідуальні психофізіологічні та вікові особливості дитини, а вже потім при їхньому врахуванні працювати безпосередньо педагогу.

Фахова підготовка вчителя початкової школи в Новій українській школі

Отже, індивідуалізоване навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами – це система засобів, яка спрямована, скерована на організацію індивідуального становлення особистості, формування її рис та якостей, усвідомлення учнем своїх сильних та слабких можливостей; система педагогічних дій спрямованих на організацію освітнього процесу, при якому враховується індивідуальні відмінності кожного учня, рівень розвитку його здібностей до навчання, і спрямованих на всебічний і гармонійний розвиток дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного класу. До того ж, індивідуалізацію навчання розглядаємо як організацію освітнього процесу так, щоб максимально було ураховано індивідуальні особливості учня з ООП, з метою створення сприятливих умов для реалізації його пізнавальних можливостей, потреб, інтересів. Крім того, пошук психолого-педагогічних методів та прийомів індивідуалізації корекційно-розвивального навчання та формування мотивації до навчання повинні реалізовуватися з використанням найрізноманітніших методів і прийомів, що покликані активізувати діяльність учня з ООП та підвищити його інтерес до навчання. Вважаємо, організація індивідуалізованого освітнього процесу в умовах інклюзивного класу покликана охопити всіх без винятку учнів, в тому числі і дітей з особливими освітніми потребами. Бо кожен учень повинен отримувати в школі «порцію» педагогічної уваги і піклування про його зростання і формування особистості.

З метою організації окресленого напрямку, вчителю вкрай важливо бути компетентним у наступних аспектах:

- усвідомлювати переваги індивідуалізованого підходу в інклюзивному класі;
- визначати, які індивідуальні особливості учнів можуть мати вплив на їх навчання і, які форми індивідуалізації педагоги можуть використовувати;
- ознайомитися з різними типами множинного інтелекту (МІ) за Г. Гарднером, засобами навчання для учнів з різними МІ, плануванням навчальних видів діяльності з урахуванням різних типів інтелекту;
- визначати можливі провідні типи МІ учня з ООП;
- визначати власні провідні типи множинного інтелекту;
- практикуватися у формулюванні індивідуальних навчальних цілей і видів діяльності, виходячи з вимог стандартів/програм з урахуванням індивідуальних особливостей учнів;
- аналізувати результати навчальних досягнень учнів з ООП та динаміку розвитку дитини;
- відстежувати, в чому може полягати індивідуальний підхід до навчання конкретної дитини з ООП, чи потребує дитина адаптації / модифікації навчальної програми;

Фахова підготовка вчителя початкової школи в Новій українській школі

- добирати практичні завдання (види діяльності) для різних рівнів розвитку множинного інтелекту дитини з ООП;
- вміти формулювати види діяльності для дитини з ООП; навчальні цілі/очікувані результати для кожної теми;
- оформляти результати діяльності у вигляді опису, або у вигляді таблиць, схем тощо.
- презентувати власний та здійснювати обмін досвідами тощо.

За умови організації індивідуалізації освітнього процесу, вважаємо, ефективними послугують наступні прийоми та засоби:

- подача навчального матеріалу в різних видах: аудіальному, візуальному, кінестетичному (за допомогою рухів) з урахуванням різних типів МІ;
- заохочення учнів до представлення результатів своєї діяльності в різних видах: усній розповіді малюнках/схемах/діаграмах, віршах, п'єсах, пантомімах, моделях, скульптурах тощо;
- організація різних видів індивідуальних самостійних робіт;
- впровадження різних видів групової, парної роботи та методу проектів;
- добір вправ і завдань, близьких щоденному оточенню учня з ооп;
- залучення учнів до формування і формулювання цілей власного навчання/очікуваних результатів і оцінювання (ознайомлення і роз'яснення – обговорення – узгодження; надання прикладів, чи незакінчених речень з цілями – коригування; самостійне формулювання);
- застосування привабливих, надихаючих і стимулюючих вправ та завдань, насичених бадьорістю, енергією, позитивом і гарним настроєм тощо.

У підсумку можна стверджувати, що актуальність окресленої у публікації проблеми визначається не лише соціокультурними передумовами, новими освітніми тенденціями, а в більшій степені орієнтуванням освітнього вектора на організацію індивідуалізації всіх учнів інклюзивного класу загалом, та дітей з особливими освітніми потребами, зокрема.

Перспективою подальших досліджень є визначення основних психолого-педагогічних умов організації індивідуалізованого освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного класу.

Список використаних джерел

1. Ананьєв Б. Г. (2001). Людина як предмет пізнання. Санкт-Петербург : Питер, 288.
2. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наукових праць*. Київ : Університет «Україна», 2010. № 7(9). 561 с.

Фахова підготовка вчителя початкової школи в Новій українській школі

3. Володько В. М. (1997). *Індивідуалізація й диференціація навчання: понятійно-категорійний аналіз. Педагогіка і психологія*, 4. 9–17.
4. Гончаренко Семен. (1997). *Український педагогічний словник*. Київ : Либідь, 376.
5. Зайцев Д.В. (2004). *Интегрированное образование детей с ограниченными возможностями. Социологические исследования*, 7. 127–132.
6. Мойсеюк Н. Є. (1999). *Педагогіка: Навчальний посібник*. Київ : Гранмна, 350.
7. Синьов В.М. (2006). *Основи корекційної педагогіки. Навчальна програма для педагогічних спеціальностей вищих закладів освіти*. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 77.
8. Степанов О.М. (2006). *Психологічна енциклопедія*. Київ : Академвидав, 426.
9. Резвицкий И.И. (1984). *Личность. Индивидуальность. Общество: Проблема индивидуализации и ее социально-философский смысл*. Москва : Политиздат, 33–38.
10. Сухомлинський В.О. (1977). *Народний учитель. Вибрані твори: у 5 т.* Київ : Т. 5. 239–241.
11. Хабермас Ю. (1989). *Понятие индивидуальности. Вопросы философии*. 2, 35–40.
12. Шапар В. Б. (2007). *Сучасний тлумачний психологічний словник*. Харків : Прапор, 640.
13. Allport G. W. (1937). *Personality: A psychological interpretation*. New York : Holt, Rinehart & Winston, 154.
14. Buss, Arnold (2012). *Pathways to individuality: Evolution and development of personality traits*. Washington, DC, US : American Psychological Association, 262.

Abstract. *The author of the article outlines the theoretical aspects of the organization of primary school teacher individualization of the educational process for children with special educational needs in an inclusive classroom. The scientific publication will serve both primary school teachers and students who will be able to work with children with special educational needs in an inclusive classroom.*

Keywords: *individuality, individual approach, individualization of education and upbringing, individualized education and upbringing of children with special educational needs.*